

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΙΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΣΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

Νίκος Ναγόπουλος*

Κοινωνική επιστήμη και τεχνική στη νεωτερικότητα

Ένα από τα σύγχρονα θέματα της Κοινωνιολογίας των οργανώσεων και της πολιτικής Κοινωνιολογίας αφορά τη διαπίστωση ότι η θεωρία και η πρακτική του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και της διοικητικής εκλογίκευσης δεν περιορίζεται αποκλειστικά στη βελτίωση των γραφειοκρατικών δομών του σύγχρονου κράτους. Αντίθετα, αποτελεί μια συστατική οργανωσιακή και τεχνική εφαρμογή για κάθε οικονομική και κοινωνική μορφή οργάνωσης, η οποία έχει ως στόχο την αύξηση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητας στους τομείς οργάνωσης της εργασίας. Ανεξάρτητα από το εάν πρόκειται για δημόσιους οργανισμούς, ή για επιχειρηματικές μονάδες τα συστήματα τεχνολογικού σχεδιασμού και διοικητικού ελέγχου σε συνδυασμό με τις θεσμικές επιταγές σε θέματα οργανωτικής δράσης τείνουν να παρουσιάζουν ομοιόμορφο χαρακτήρα. Έτσι, οι κανόνες που αφορούν την άσκηση λειτουργικών ρόλων και καθηκόντων των οικονομικών οργανώσεων διατηρούν καταστατική ισχύ, αφού εγγράφονται τόσο στους τυπικούς δικαίους κανονισμούς όσο και στις κανονιστικές διατάξεις της πολιτικής συγκρότησης. Ως εκ τούτου, η θεσμική συγκρότηση στο εργασιακό περιβάλλον θεμελιώνεται πάνω σε τυποποιημένες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Δύο είναι τα θέματα που προκύπτουν από μια τέτοια πραγματικότητα. Πρώτον, η εκχώρηση πολιτικών λειτουργιών στις εκλογικευμένες διοικητικές ιεραρχίες και κατ' επέκταση η αποδυνάμωση των πολιτικών αρμοδιοτήτων της κρατικής εξουσίας και η ένταξή τους στις σχεδιαστικές διαδικασίες των παραγωγικών τεχνολογικών συστημάτων. Με την εξέλιξη αυτή η νομικοπολιτική ιδεολογία του γενικού συμφέροντος αντικαθίσταται από μια τεχνοκρατική ιδεολογία της αποτελεσματικότητας, της οικονομικής προόδου και της αφθονίας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο εξετάζεται ο εξορθολογισμός της κοινωνικής και εργασιακής δράσης και η προσαρμογή αξιακών και οργανωσιακών συμπεριφορών στις τεχνικές προδιαγραφές των δημόσιων επιχειρήσεων και των συστημάτων παραγωγικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό η μετεξέλιξη των αξιακών αναφορών σε εργαλειακές συμπεριφορές εξυπηρετεί στην ενίσχυση των θεσμικών δεσμεύσεων και στη βελτίωση της αποδοτικότητας στην οργανωσιακή διαδικασία. Παράλληλα, μέσα από νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, κυρίως με την ανάπτυξη παραγωγικών τεχνικών συστημάτων στο χώρο της ψηφιακής οικονομίας, αναζητούνται τα περιθώρια αποτελεσματικής αξιοποίησης του ανθρώπινου παράγοντα στην οργανωτική προοπτική ενός κοινωνικο-τεχνικού στρατηγικού σχεδιασμού.

Είναι γεγονός ότι η ευημερία στις κοινωνίες της νεωτερικότητας συνδέεται άμεσα με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνικής, αλλά και με τις κοινωνικές επιπτώσεις των σύγχρονων συστημάτων πληροφόρησης στην οργάνωση της αγοράς. Οι συνέπειες της διαδικασίας εξορθολογισμού

---

* Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

των δομών της κοινωνίας επικαλύπτουν σήμερα όλους τους θεσμούς με αποτέλεσμα αυτοί να μεταβάλλονται σε άτυπες γραφειοκρατικές μορφές οργανωμένων συνόλων δράσης. Παράλληλα, διαπιστώνει κανείς ότι ως οικονομικές οργανώσεις δεν καταγράφονται μόνον εταιρείες με επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά και όλες οι οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην οργανωμένη επιχειρηματική βάση.

Και ενώ ολόκληρη η υποδομή των δημοκρατικών κοινωνιών διαμορφώνεται κάτω από τις επιδράσεις της σύγχρονης τεχνολογίας, σε επίπεδο πολιτικής αντιπροσώπευσης αναπτύσσεται μια ιδεολογία αντίστοιχη προς αυτές τις εξελίξεις, που υιοθετείται από όλα τα αστικά πολιτικά κόμματα, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές στις προγραμματικές τους θέσεις.

Από τη μεριά του το κράτος ως μια τυπικά ανεξάρτητη και απρόσωπη δημόσια αρχή διασφαλίζει την ελευθερία των οικονομικών συναλλαγών μέσα από τη θέσπιση δικαϊκών κανόνων. Επιπλέον, εκφράζει μια τεχνοκρατική ιδεολογία της οικονομικής προόδου και της αποτελεσματικότητας, ενώ αντιμετωπίζει τη μετατόπιση των πολιτικών λειτουργιών του στο χώρο του διοικητικού μηχανισμού. Οι τάσεις για ολοκληρωτική επικράτηση του γραφειοκρατικού φαινομένου δημιουργούν αρνητικές επιπτώσεις στη δημοκρατική εξέλιξη των κοινωνιών και στην άσκηση των ατομικών ελευθεριών. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικές προεκτάσεις του γενικού συμφέροντος, που αποτελούν εγγυήσεις στο πλαίσιο των πολιτικών λειτουργιών του κράτους υποχωρούν ενώπιον μιας οικονομικής διαδικασίας που διατηρεί επιφάσεις τεχνικής ουδετερότητας. Επιπλέον, οι ρυθμίσεις που αποτελούν τον εσωτερικό κανονισμό των οικονομικών οργανώσεων κατοχυρώνονται θεσμικά ως διατάξεις, τις οποίες εγγυάται η πολιτική αντιπροσώπευση, αλλά και το τυπικό δίκαιο. Μέσα από τη γραφειοκρατική λογική η κοινωνική δράση μετουσιώνεται σε ορθολογικά οργανωμένη δράση.¹ Σε επίπεδο εργασιακής συμπεριφοράς αναπτύσσεται μια συνείδηση ορθολογική ως προς το σκοπό (zweckrational), η οποία απαλλαγμένη από παραδοσιακά (traditional), ορθολογικά ως προς συγκεκριμένες αξίες πρότυπα (wertrational), ή συγκινησιακές (affektuell) παρορμητικές συμπεριφορές, προσανατολίζεται στην αποτελεσματική εκπλήρωση του σκοπού και στην παραγωγή μιας τεχνικά εκμεταλλεύσιμης γνώσης.²

Μια αντίστοιχη σχέση ορθολογικότητας σκοπού - μέσω ακολουθούν και οι κοινωνικές επιστήμες που θεμελιώνονται κυρίως πάνω σε συγκεκριμένα τεχνολογικά επιτεύγματα σύμφωνα με τις αρχές του νομοθετικού υποδείγματος. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι τα τεχνοκρατικά θεμέλια της κοινωνικής φυσικής στην αναζήτηση κάποιων επιστημονικών νόμων στον ανθρώπινο κόσμο χρησιμοποιήθηκαν ως πνευματική εξουσία για την άσκηση πολιτικής, η οποία στη συστηματική διάσταση πιστοποιούσε περισσότερο την εφαρμογή ενός πρώιμου εργαλείου διακυβέρνησης δυτικής έμπνευσης για να τιθασεύσει αρχικά την πολιτική αστάθεια και τις εκφάνσεις της αναρχίας στο χώρο της διάνοησης μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

Στο σημείο αυτό ο κίνδυνος που διαγράφεται για τις κοινωνικές επιστήμες αφορά την ταύτιση της μεθοδολογίας τους με τις επιταγές του διοικητικοοικονομικού ορθολογικού παραδείγματος, γεγονός, που έχει ως αποτέλεσμα την εξηγητική μονομέρεια και δεσμευτικότητα των ερευνητικών αποτελεσμάτων που καλούνται να νομιμοποιήσουν επιστημονικά μια δεοντολογικά ισχύουσα ορθολογικότητα των μέσων, αλλά και την αδυναμία να αποσυνδεθούν από αυτήν, ή να κρατήσουν μια κριτική στάση. Για παράδειγμα ένας υπαρκτός κίνδυνος για τις κοινωνικές επιστήμες είναι η άκριτη υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης ορολογίας διοικητικοοικονομικού περιεχομένου και η σύν-

1. Βλ. σχετ. M. Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Mohr, Tuebingen, 1980, σελ. 551-579.

2. Ό.π., σελ. 12, επ.

δεσφί της με έναν μονοδιάστατο επιστημονικό ορθολογισμό, που αποκλείει την εμπειρία άλλης πολιτισμικής προέλευσης από το χώρο της επιστήμης. Στην καλύτερη περίπτωση το ενδιαφέρον για την εμπειρία άλλου παραδείγματος δεν κλονίζει τα μεθοδολογικά θεμέλια, αλλά περιορίζεται στη μελέτη διαφορετικών πολιτισμικών προτύπων και εξετάζεται επιστημονικά μόνο η απόκλιση ως προς το ορθολογικό ιδεότυπο της νεωτερικότητας.

Η παγκοσμιοποίηση των διοικητικών μέσων και η εργασιακή συμπεριφορά στις οικονομικές οργανώσεις

Ποιοι ήταν όμως οι παράγοντες που οδήγησαν στις εξελίξεις αυτές και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση του οικονομικού καπιταλιστικού συστήματος μέσα από την ταχύτατη αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογικών συστημάτων; Η ιστορική - κατανοούσα Κοινωνιολογία βασισμένη στις αρχές της κατανόησης (*Verstehen*) και της εξήγησης (*Erklaeren*)³ των ιστορικών αιτιών που συνέβαλαν στην παραδοξότητα της ιστορικής γένεσης και ανάπτυξης του καπιταλιστικού φαινομένου μπορεί και διεισδύει συστηματικά και κριτικά σε θέματα που αφορούν στην εδραίωση του σύγχρονου (δυτικού) καπιταλισμού και στις επιπτώσεις του.⁴

Είναι γεγονός ότι η αδυναμία των κοινωνικών και ιστορικών επιστημόνων να διαγνώσουν σε βάθος τα αίτια της γένεσης του καπιταλισμού σχετίζεται με την αναπαραγωγή μιας συζήτησης που άγγιζε περισσότερο τις ιδεολογικές και πολιτικές πτυχές του προβλήματος. Έτσι, ο περασμένος αιώνας χαρακτηρίστηκε έντονα από τις κοσμοθεωρητικές αντιπαραθέσεις για την κυριαρχία στο επίπεδο της παγκόσμιας ιδεολογίας.

Μια γονιμότερη συζήτηση αφορά τη σχέση ανάμεσα στη δημοκρατία και τον καπιταλισμό ως οικονομικό και γραφειοκρατικό σύστημα.⁵ Είναι προφανές ότι η οικονομία αναπτύσσεται σε καπιταλιστική βάση όταν έχουν θεθεί προηγουμένως οι δημοκρατικές αρχές και προϋποθέσεις. Στο πλαίσιο αυτό και καθότι οι καπιταλιστικές παραγωγικές σχέσεις θεμελιώνονται στην εμπορευματική παραγωγή προαπαιτείται ένα καθεστώς σχέσεων τυπικής ελευθερίας, καθώς και νομική κατοχύρωση των ελευθεριών στις οικονομικές συναλλαγές των κατόχων των ανταλλακτικών αξιών συμπεριλαμβανομένης και της εργατικής δύναμης. Απαιτεί επίσης τη θεμελίωση ενός κράτους δικαίου με έλλογες νομικές διατάξεις, το σεβασμό στο δικαίωμα για ιδιοκτησία, την τυπικά ελεύθερη εργασία καθώς και ρυθμισμένες αγορές, στις οποίες ευνοείται η ανεμπόδιστη πρωτοβουλία. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η κεφαλαιοκρατική λογιστική, που ως βασική μορφή οικονομικού εκλογικευμένου υπολογισμού εμφανίσθηκε αποκλειστικά στις χώρες της Εσπερίας.⁶

Στην πορεία, η παγκόσμια οικονομική μεγέθυνση υποβοηθούμενη από επιστημονικές εξελίξεις και τις τεχνολογικές καινοτομίες⁷ διέυρνε τον κύκλο εργασιών των επιχειρηματικών και ερευνητι-

3. Κυρίως σύμφωνα με τις μεθοδολογικές υποδείξεις του M. Weber. Βλ. M. Weber: ό.π., και M. Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Tuebingen, 1962.

4. Για το θέμα βλ. Π. Τερλεξής: *Μαξ Βέμπερ*, Παπαζήση, 1999, (Κεφ. Χ, Η γένεση του σύγχρονου Καπιταλισμού, σελ. 131-237).

5. Βλ. E. Etzioni-Halevy: *Bureaucracy and Democracy. A political Dilemma*, London, Routledge and Kegan Paul, 1985 καθώς και M. Weber: ό.π.

6. Βλ. M. Weber: *Wirtschaft...* ό.π., 31-121.

7. Οι διοικητικές και τεχνολογικές καινοτομίες επηρεάζουν τις οργανωτικές δομές και τους διοικητικούς ρόλους των επιχειρήσεων και συμβάλλουν στη βελτίωση της επίδοσής τους. Βλ. σχετ. F. Damanpour: «Organisational complexity and Innovations. Developing and Testing Multiple Contingency Models», *Management Science*, V. 42, N. 5, 1996, σελ. 693-716 και F. Damanpour - K.A. Szabat, W.M. Evan: «The relationship between types of innovation and organisational performance», *Journal of Management Studies* 26, 1989, σελ. 587-601.

κών μονάδων καθώς και τις οικονομικές δραστηριότητες του κρατικού μηχανισμού. Όμως, η πολιτική διάσταση του καπιταλισμού και οι αναγωγές σε επίπεδα διακυβερνητικών συστημάτων στις νεωτερικές δημοκρατίες συγκαλύπτει συχνά τις ουσιαστικές κοινωνικές επιπτώσεις και τις ανατρεπτικές συνέπειες του καπιταλιστικού οικοδομήματος. Είναι ακριβώς αυτές οι συνέπειες, οι οποίες στάθηκαν ικανές να συντρίψουν τις παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, να απομυθοποιήσουν τις υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, να απελευθερώσουν τρομακτικές παραγωγικές δυνάμεις και να οδηγήσουν τελικά, όλο και περισσότερες κοινωνίες σε μια αυξανόμενη ορθολογικότητα.

Οι επιπτώσεις που βιώνουν σήμερα τα διάφορα εθνικά κράτη από την παγκοσμιοποίηση του καπιταλιστικού συστήματος δεν είναι παρά προϊόν μιας ραγδαίας εξέλιξης, σύμφωνα με την οποία η κρατική διοίκηση και οι οικονομικές οργανώσεις λειτουργούν με βάση ορθολογικά θεσμημένες κανονιστικές διατάξεις. Βασικό γνώρισμα είναι ότι η αγορά αποκτά έναν ενιαίο αδιαφοροποίητο χαρακτήρα και ότι ο καπιταλισμός, πέρα από τις εσωτερικές του αντιθέσεις, οδηγεί σε έναν υποχρεωτικό και γενικό καταμερισμό εργασίας. Αναζητώντας το τι εκφράζει η έννοια της παγκοσμιοποίησης βρισκόμαστε μπροστά στα ίδια ερωτήματα όπως και κατά την ερμηνεία της ίδιας της έννοιας του καπιταλισμού. Πρόκειται για ένα καθαρά οικονομικό και αναπόφευκτο φαινόμενο, προϊόν των νέων εξελίξεων στην τεχνολογία που δίνει ευκαιρίες επέκτασης του διεθνούς κεφαλαίου σε ανοικτές οικονομίες, ή εκφράζει ουσιαστικά και απροκάλυπτα τις ιδεολογικές διαθέσεις και τις πολιτικές επιλογές των διεθνών ισχυρών δυνάμεων και παγκόσμιων οργανισμών (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα) να αποδιαρθρώσουν εθνικές πολιτικές παραδόσεις με σκοπό να ποδηγετήσουν λαούς και έθνη;

Βέβαια, η αναπότρεπτη πορεία προς την παγκοσμιοποίηση μπορεί να θεωρηθεί και ως προσχηματική, ώστε η κυριαρχία των παραπάνω διεθνών κέντρων να επιτευχθεί με τον μανδύα της λογικής ακολουθίας του αναπόφευκτου.⁸ Επίκαιρη είναι σήμερα η συζήτηση γύρω από τους κινδύνους της απαξίωσης στοιχείων των εθνικών οικονομιών, των πολιτισμικών και θρησκευτικών παραδόσεων, της βιομηχανοποίησης των πολιτιστικών συμβόλων, της υποβάθμισης εθνικών πολιτικών, της αποεθνοποίησης, της απεμπόλησης εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και της αποκοπής των λαών από την ιστορική τους γνώση και μνήμη.

Παράλληλα, η ιδεοτυπική ανάδειξη στοιχείων που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο καπιταλισμό δημιουργεί, τώρα πια, μια εμφανή αμηχανία στους ειδικούς μελετητές. Πώς μπορεί να αξιολογηθεί η πορεία προς τον οικονομικό καπιταλισμό την οποία φαίνεται να ακολουθούν εδώ και δεκαετίες πολλές χώρες, που παρουσιάζουν πολιτισμικά στοιχεία διαφορετικά προς το δυτικό πρότυπο; Καθώς η τεχνολογία και οι εφαρμογές της δεν αναγνωρίζουν σύνορα οι χώρες αυτές μπορούν και αξιοποιούν τις νέες προσφερόμενες τεχνολογικές δυνατότητες στις οικονομίες τους. Όμως, παράλληλα διακρίνει κανείς ένα έλλειμμα καπιταλιστικής ολοκλήρωσης που οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη αξιακών συστημάτων ξένων προς το πνεύμα του καπιταλισμού.

Έτσι, παρότι το παγκοσμιοποιημένο ιδεότυπο του καπιταλισμού φαντάζει σήμερα, για πολλούς, ως μοναδική και αναπόφευκτη κυρίαρχη δύναμη στον πλανήτη, ο εναρμονισμός των χωρών αυτών προς τις ομοιόμορφες τυπικές μορφές πολιτικοοικονομικής, διοικητικής και γραφειοκρατικής οργάνωσης και ορθολογικότητας δυτικού τύπου είναι αμφίβολη. Και τούτο διότι έως σήμερα δεν υπάρχει κοινή συμφωνία α) σχετικά με τα στοιχεία που συνθέτουν τον καπιταλισμό, β) κατά

8. Για τη θέση αυτή βλ. Κ. Βεργόπουλος: *Η χίμαιρα της παγκοσμιοποίησης*.

πόσο ο καπιταλισμός προϋποθέτει την εκδυτικοποίηση, ή ταυτίζεται με αυτήν και γ) αν μπορούμε να εξετάσουμε τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις του καπιταλισμού ξεχωριστά από το ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται.

Και ενώ οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τα διαφορετικά αξιακά συστήματα συνεχίζουν να υπάρχουν πιστοποιώντας την πνευματική συνέχεια σε εθνικό επίπεδο, οι εξαρτήσεις του κράτους από τις διαδικασίες τεχνολογικής εκλογίκευσης αυξάνονται καθώς τυποποιούνται οι μορφές γραφειοκρατικής οργάνωσης και επιταχύνεται η σύγκλιση προς τον παγκόσμιο καταμερισμό που επιβάλλει ο διοικητικός εξορθολογισμός. Επιπλέον, η εξέλιξη του καπιταλισμού συνδέεται άρρηκτα με τη σύγχρονη γραφειοκρατία και αποτελεί την πιο ορθολογική βάση για γραφειοκρατική διοίκηση. Έτσι, ο συνδυασμός της αρχής της νομιμότητας με τον ορθολογικό σχεδιασμό της διευθυντικής οργάνωσης, δημιουργεί ένα τυπκά συγκροτημένο σύστημα κανονιστικών διατάξεων, που διέπουν τις οργανωσιακές διαδικασίες.

Όμως, ο ενιαίος ορθολογικός τύπος οργάνωσης δεν συνεπάγεται και την επικράτηση μιας πολιτισμικά ενιαίας παγκόσμιας κοινωνίας που μπορεί να στηρίζεται στις βασικές αρχές μιας οικουμενικά ισχύουσας ορθολογικότητας. Και τούτο διότι απουσιάζει ένας διεθνικός φορέας εξουσίας (κράτος) που να ενσαρκώνει θεσμικά αυτήν την αρχή όπως και μια στρατευμένη στις επιταγές ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος επιλογή αποδιάρθρωσης της πολιτισμικής ετερογένειας και ανοχής.

Το εγχείρημα δημιουργίας ενός παγκόσμιου πολιτισμού, ή ευρύτερων πολιτισμικών ενώσεων φαίνεται πολύ πιο μακρινό από τις πιθανότητες ενσωμάτωσης βασικών και ενιαίων αρχών στην άσκηση κρατικών πολιτικών διοίκησης και εδραίωσης ορθολογικών γραφειοκρατικών συστημάτων, αφού απουσιάζουν τα ιδιαίτερα εκείνα κοινά μυθολογικά και ανορθολογικά στοιχεία που συγκροτούν ένα εθνικό - ιστορικό ιδεολόγημα, που δεν μπορούν να στηριχθούν σε μια γενική παγκόσμια πολιτισμική παραδοχή.

Κατά μια άλλη άποψη βέβαια η σύνδεση του σύγχρονου εθνισμού με τις ηθικοπολιτικές αρχές του διαφωτισμού προσκολλημένες στο άρμα της παγκοσμιοποίησης είναι κατά τον ίδιο τρόπο επιφανή, όπως και η μετάβαση από την κοινότητα (Gemeinschaft) στην κοινωνία (Gesellschaft), η οποία ξεπέρασε την έννοια της τοπικότητας ενσωματώνοντας στους κόλπους της τις ιδιαιτερότητες των κοινοτήτων.

Επιπλέον, ενώ σήμερα μπορεί να γίνει αποδεκτό ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη ενισχύει την κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα, διατηρεί κανείς ισχυρές ανησυχίες για τη δεσποτική επιβολή του ολοκληρωτικού - παγκοσμιοποιημένου γραφειοκρατικού μηχανισμού στις σύγχρονες μορφές κοινωνικής και διοικητικής οργάνωσης, οι οποίες προϋποθέτουν μια ασκημένη συμπεριφορά και μια στερεότυπη υποταγή σε έναν κώδικα διοικητικών επιταγών.

Παράλληλα διαμορφώνονται κατά αναγκαίο τρόπο ενιαίες συνθήκες παραγωγικής δράσης και εργαλειακής προσαρμογής κυρίως μέσα από την ανάδειξη συγκεκριμένου επαγγελματικού ήθους, που περιέχει τουλάχιστον τα κοινά τυπικά χαρακτηριστικά της εργαλειακής απόδοσης. Η πορεία αυτή φαίνεται να διευκολύνει σημαντικά τον οικονομικό και κοινωνικό εξορθολογισμό των δομών του σύγχρονου κράτους και των οργανώσεων.

Παρά ταύτα η εισαγωγή νέας τεχνολογίας και νέων οικονομικών δεδομένων δεν φαίνεται (ακόμη) να ακυρώνει πολύχρονες παραδόσεις ούτε να οδηγεί ολοκληρωτικά σε νέα εργασιακά και πολιτισμικά ήθη, αλλά περισσότερο να διαμορφώνει, ή να διατηρεί ένα δύσμορφο καθεστώς καπιταλιστικής ανάπτυξης σε πολλές χώρες. Ταυτόχρονα, με πρόσχημα την ανορθολογική (εθνική)

υποκειμενικότητα και την περιθωριοποίηση, παραμερίζεται οποιαδήποτε σύνδεση της νεωτερικότητας με την εσωτερική επικοινωνιακή ορθολογικότητα που για κάθε κράτος πρέπει να αποτελεί την πρωταρχική βάση για οποιαδήποτε πολιτικοκοινωνική ή οικονομική μεταρρύθμιση.

Ορθολογισμός και δυτικοποίηση

Οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες διερευνούν το χαρακτήρα των αλλαγών που συντελούνται στις δυτικές κοινωνίες καθώς και την πορεία οικονομικής και διοικητικής εκλογίκευσης που αυτές διαγράφουν. Επίσης επιχειρούν να κατανοήσουν καλύτερα τα προβλήματα των χωρών με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο από αυτό του δυτικού κόσμου, οι περισσότερες από τις οποίες επιδιώκουν να εναρμονισθούν σε μια ανάλογη πορεία χωρίς όμως να αποδιαιρθρώνουν τα συστήματα αξιών τους και τα στοιχεία της πολιτισμικής τους παράδοσης. Η εξέλιξη αυτή φέρνει στην επικαιρότητα το «πνεύμα του καπιταλισμού» που περιγράφει ο M. Weber, ήδη από τις αρχές του αιώνα, στην «Προτεσταντική ηθική»⁹ του, όπου αποκαλύπτονται οι αξιακές και πολιτισμικές πτυχές του καπιταλιστικού φαινομένου. Σήμερα μπορούμε να πούμε ότι εάν ο καπιταλισμός ήταν μόνο οικονομικός η χίμαιρα της παγκοσμιοποίησης ίσως να είχε υπερισχύσει νωρίτερα στον πλανήτη. Επιπλέον, θα εξέλειπαν τα συχνά φαινόμενα ανολοκλήρωτου και λαϊκίστικου καπιταλισμού, που ευδοκίμει συνήθως σε χώρες που έχουν αποδεχθεί τη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, διατηρώντας ωστόσο πολλά από τα παραδοσιακά τους στοιχεία στις κοινωνικές και εργασιακές σχέσεις.

Στο σημείο αυτό για να προσεγγίσουμε τους «ιδεατούς τύπους» της ορθολογικότητας και του εκσυγχρονισμού θα πρέπει να τους απαλλάξουμε κατ' αρχάς από τα διακριτά ιδεολογικοπολιτικά συστήματα που τους συνοδεύουν (και δεν τους δημιουργούν) για να αποφύγουμε τη σύγχυση που συχνά δημιουργείται ότι οι έννοιες αυτές αποτελούν καθαρά πολιτικές επιλογές.

Έτσι, π.χ. η απομάκρυνση των τείως σοσιαλιστικών κρατών, όχι από τους στόχους αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά από τα καθολικά ιδεοτυπικά χαρακτηριστικά μιας εκσυγχρονισμένης και βιομηχανικής κοινωνίας, τουλάχιστον σε θέματα οργάνωσης μεγάλης κλίμακας, ήταν στην ουσία μια απομάκρυνση από την «καθαρή» έννοια της λογικής της βιομηχανοποίησης.

Αλλά και ο δυτικός καπιταλισμός δεν φαίνεται να είναι παρά μόνο μια μορφή οργάνωσης της βιομηχανικής κοινωνίας, ανεξάρτητα εάν αυτός έχει επικρατήσει, σε βαθμό που όταν αναφερόμαστε στον εκσυγχρονισμό κοινωνιών να εννοούμε απλά δυτικοποίηση. Παράλληλα, ο όρος βιομηχανική κοινωνία, αντικαθίσταται από ή ταυτίζεται με τον όρο, καπιταλιστική κοινωνία.

Με τον τρόπο αυτό, στο περιθώριο της εκσυγχρονιστικής πορείας των κρατών μεθοδεύεται η ομοιογενοποίηση στη συμπεριφορά των πολιτών, σύμφωνα με τα συγκεκριμένα τυπικά πρότυπα της ορθολογικά οργανωμένης δράσης και τις αναπόφευκτες πολιτισμικές συνέπειες του εξορθολογισμού των οικονομικών οργανώσεων. Κατά συνέπεια, ισοπεδώνονται σταδιακά και απορροφώνται οι πολιτισμικές διαφορετικότητες, αφού υποβαθμίζεται ως αναποτελεσματική, η ορθολογικότητα ως προς τις αξίες της κοινωνικής δράσης.

Πάντως, η ταύτιση των όρων βιομηχανική και καπιταλιστική κοινωνία αποδεικνύεται εσφαλμένη, εάν κρίνουμε την πορεία προς τη μεταβιομηχανική κοινωνία και την κοινωνία της πληροφίας. Ο καπιταλισμός φαίνεται να είναι ένας «περαστικός επισκέπτης στην ιστορία», μια πρώιμη μορφή βιομηχανικής κοινωνίας, όπου η βιομηχανική παραγωγή, ο έλεγχος και η εξουσία βρίσκονταν στα χέρια της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής.

Από την άλλη μεριά, το γεγονός ότι η βιομηχανική παραγωγή δεν θα πάψει να αποτελεί την

9. Βλ. M. Weber: *Die Protestantische Ethik*, Mohr, Tuebingen, 1972.

κυρίαρχη μορφή οικονομικής οργάνωσης, μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι αυτή δεν είναι απλώς ένας παροδικός επισκέπτης στην ιστορία, αλλά πιθανό να εγκατασταθεί ισοβίως με τη μια ή την άλλη μορφή.¹⁰

Στη Δυτική Ευρώπη εμφανίστηκε κατά μοναδικό τρόπο η ιστορική συγκυρία της οργάνωσης του καπιταλισμού ως οικονομικού συστήματος και της ανάπτυξης του ορθολογικού κράτους. Η συγκυρία αυτή ευδοκίμησε λόγω της συλλογικής ασκητικής συνείδησης για την επιδίωξη του κέρδους και την επανεπένδυσή του, η οποία έδωσε την ώθηση για την πραγματοποίηση αυτών των επιδιώξεων. Το ηθικό κίνητρο του κέρδους λειτουργεί ως αυτοσκοπός, υπερβαίνει τις υλικές απολαύσεις και δεν ταυτίζεται με την ενστικτώδη επιθυμία για απόκτηση ορισμένων αγαθών. Κατ' αυτήν την έννοια προκύπτει ιστορικά και δεν ανάγεται στους όρους της φύσης.¹¹ Όπως και η δημοκρατία φαίνεται να είναι μια τεχνική έννοια, ένα μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού και δεν θεμελιώνεται στο φυσικό δίκαιο.

Συγκεκριμένα, από επιμέρους μελέτες πεδίου στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη διαπιστώνει κανείς μια ενδιαφέρουσα υπεραντιπροσώπηση των προτεσταντών στην κατοχή κεφαλαίου, στην ανάπτυξη επιχειρηματικότητας και στην επίδειξη υψηλής και εξειδικευμένης γνώσης σε σύγχρονες μορφές επιχειρηματικής δράσης. Η ιδεολογία και η επίτευξη του κέρδους αποενοχοποιούνται και λειτουργούν λυτρωτικά. Η καθαγίαση της έλλογης εγκόσμιας εργασίας, μέσα από αυτό το δυτικής έμπνευσης θρησκευτικό δόγμα, τοποθετείται στον αντίποδα της απόκοσμης μυστικιστικής θρησκευτικότητας (*Weltflucht*) των περισσότερων δογμάτων της Ανατολής. Επίσης, φαίνεται να αποτυπώνει την ενσάρκωση του πνεύματος του καπιταλισμού στα ανερχόμενα αστικά στρώματα, που επιχειρούν μια ρήξη με το καθεστώς της φεουδαρχίας. «Ο ασκητικός προτεσταντισμός καθάγισε τον καταμερισμό εργασίας που είναι ενδογενής στο σύγχρονο καπιταλισμό και ο οποίος αναπόφευκτα συνδέει την εξάπλωση του καπιταλισμού με την προαγωγή της γραφειοκρατίας».¹²

Διακρίνει λοιπόν κανείς μια ενδιαφέρουσα σύνδεση ανάμεσα σε ένα πνευματικό κίνημα, που υπό τη μορφή θρησκευτικού δόγματος κυριαρχεί καταλυτικά στον τρόπο ζωής, και στις συγκεκριμένες οικονομικές εξελίξεις που δρομολογούνται, όχι μόνο μέσα από την επιλογή συγκεκριμένων επαγγέλμάτων, αλλά κυρίως μέσα από το επαγγελματικό ήθος που επιδεικνύεται στην άσκησή τους. Μια πραγματικότητα που διευκόλυνε σημαντικά τον κοινωνικό και οικονομικό εξορθολογισμό των δομών ενός σύγχρονου κράτους.

Στο σημείο αυτό ο M. Weber, αφού επιχειρεί μια συστηματική τυπολογία των θρησκειών (Ινδουϊσμό, Βραχμανισμό, Χριστιανισμό, Ισλάμ) και διερευνά τις πραγματολογικές διαστάσεις των δογμάτων αυτών αναζητεί τις ρίζες του σύγχρονου καπιταλισμού και της τυπικής ορθολογικότητας στην προτεσταντική ηθική. Παράλληλα συμπεραίνει ότι δεν υπάρχει σύγχρονος οικονομικός καπιταλισμός με απουσία στοιχείων τυπικής ορθολογικότητας, δηλαδή μιας ορθολογικότητας ως προς τη μέγιστη αποτελεσματικότητα των σκοπών (*Zweckrationalitaet*), που να μη συνοδεύεται από το εργασιακό ήθος, το οποίο απαιτούν οι δομές του. Ούτε πάλι μπορεί να εμφανισθεί ένα εργασιακό ήθος προσανατολισμένο στην αποτελεσματικότητα των σκοπών ως προέκταση της στάσης ζωής με απουσία καπιταλιστικών μορφών οικονομικής οργάνωσης. Σε μια χώρα προηγμένου καπιταλι-

10. Βλ. R. Dahrendorf: *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford Uni. Press, 1959, σελ. 40.

11. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο K. Marx. Βλ. K. Marx: *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*, Berlin, 1964, σελ. 133 επ.

12. A. Giddens: *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη σκέψη του Max Weber*, Αθήνα, 1993, σελ. 63.

σμού, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ο συνδεδειγμένος αυτός κριτικός είναι ορατός σε όλα τα επίπεδα της ατομικής και συλλογικής έκφρασης.

Αναπτύσσεται λοιπόν μια νοηματική σχέση (Sinnzusammenhang) ανάμεσα στις υλικές - οικονομικές συνθήκες και στη συγκεκριμένη πολιτισμική έκφραση όπως και στο εργασιακό ήθος. Μοναδική ιστορική συγκυρία αποτελεί η διασταύρωση αυτών των δύο παραμέτρων, δηλαδή της ανάπτυξης των οικονομικών προϋποθέσεων που ευνόησαν την εμφάνιση του οικονομικού καπιταλισμού και της παράλληλης επικράτησης μιας ηθικής, που εξέφραζε την ιδεολογία ή το πνεύμα του καπιταλισμού.

Είναι γεγονός ότι οι οικονομικές συνθήκες στην κεντρική Ευρώπη σε συνδυασμό με τις θρησκευτικές και πολιτισμικές αντιλήψεις που αναπτύχθηκαν στις αρχές των νέων χρόνων ευνόησαν τη διαδικασία απομάγευσης (Entzauberung) του κόσμου, τον εξορθολογισμό της στάσης ζωής (Rationalisierung der Lebensführung) την ηθική νομιμοποίηση της κατοχής ιδιοκτησίας, των επενδύσεων, της τάσης για αυξανόμενη παραγωγικότητα, την πίστη στη νομιμότητα και την εμφάνιση του εξειδικευμένου πολίτη (Fachmenschen). Επιπλέον η έννοια της ορθολογικότητας γίνεται αισθητά προφανής και αντικειμενική καθώς πραγματώνεται σύμφωνα με το ιδεολόγημα της αποτελεσματικότητας των σκοπών και της εκπλήρωσης του ηθικού καθήκοντος της εγκόσμιας ασκητικής εργασίας (innerweltliche Askese - Weltbejahung) κάτω από τον αυστηρό περιορισμό των απολαύσεων. Ταυτόχρονα, η επιδίωξη του κέρδους όχι μόνο νομιμοποιείται, όπως σε κάποιες θρησκείες της Ανατολής, αλλά συνδέεται και άμεσα με τη Θεία Βούληση.

Με την έννοια αυτή φαντάζει επουσιώδης η αναζήτηση μιας διαρκούς πρωτοκαθεδρίας της «βάσης», έτσι όπως αποδίδεται από τον Marx, επί του «εποικοδομήματος», ανεξάρτητα εάν και για τον Weber οι οικονομικές συνθήκες είναι αυτές που επηρεάζουν συνήθως τις μορφές κοινωνικής δράσης. Όπως ακριβώς σε επίπεδο μεθοδολογίας η εξηγηματική αιτιότητα συμπλέκεται με την κατανοητική ερμηνεία κατά τον ίδιο τρόπο οι οικονομικοί, ιστορικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αλληλοεπικαλύπτονται και ανάλογα με την ιστορική συγκυρία επηρεάζουν ο ένας τον άλλο. Κατ' αυτήν την έννοια η υλιστική μαρξιστική αντίληψη ότι η κοινωνική οργάνωση της παραγωγής προσδιορίζει τη μορφή και το περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων καθώς και την κοινωνική συμπεριφορά δεν αποτελεί ουσιαστικά μια διαφοροποιημένη θέση από αυτή των αλληλοεπικαλυπτόμενων πεδίων του Weber.

Οι διαφορές ανάμεσα στη Δύση και στην Ανατολή είναι εμφανείς στην επιστήμη, στη μουσική, στη διοίκηση, στην κρατική οργάνωση και στην οικονομική ανάπτυξη. Σε όλα αυτά τα πεδία η έννοια της ορθολογικότητας δεσπόζει και κυριαρχεί μόνο στη Δύση: από το «Θουκυδίδειο πράγμα», έως την εκλογικευμένη αντίληψη περί δικαίου, από τις τέχνες έως τη γραφειοκρατική διοικητική οργάνωση και από το θεσμό του κράτους έως την τυπική ορθολογικότητα που διέπει τις οικονομικές σχέσεις. Στη Δύση με την υποχώρηση της συγγενειοκρατίας και την κυριαρχία της λογικής επιδίωξης του κέρδους (Erwerbsprinzip) αναπτύσσεται η ορθολογική καπιταλιστική οργάνωση της τυπικά ελεύθερης εργασίας, της ελεύθερης αγοράς, της σύγχρονης επιχείρησης (Betrieb), η διάκριση νοικοκυριού και επιχειρηματικής μονάδας, η ορθολογική λογιστική διαχείριση κ.ά. Η διαφορά με προηγούμενες μορφές παραγωγής δεν εσιτάσθηκε στον τρόπο της συγκέντρωσης κεφαλαίων, αλλά στην ανάπτυξη και διεύρυνση της αγοράς καθώς και στην αναγκαιότητα οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας. Η παραγωγή εξυπηρετεί πλέον την αγορά και το έδαφος αποτελεί πεδίο διακίνησης προϊόντων. Από τη μεριά του το σύγχρονο κράτος σε ένα πολιτικό πεδίο τυπικής - διοικητικής δημοκρατίας αποκτά το χαρακτήρα του ορθολογικού γραφειοκρατικού οργανισμού

με εξειδικευμένη δημοσιούπαλληλία, ο οποίος λειτουργεί ως εξουσιαστικός σύνδεσμος διατηρώντας το μονοπώλιο για την άσκηση νομιμοποιημένης βίας.

Επιπλέον, όσο υποχωρούν τα προσωποπαγή στοιχεία που συνθέτουν ακόμη και τις σύγχρονες μορφές εξουσίας τόσο περισσότερο αναπτύσσονται εξορθολογισμοί με αντικειμενικά και απρόσωπα γνωρίσματα, με ασκημένη συμπεριφορά και στερεότυπη υπακοή στις διατάξεις ενός έλλογου νόμου, έτσι ώστε ο ορθολογισμός του σκοπού να επικρατεί σε βάρος του συγκινησιακού πράττειν, του εθιμικά ισχύοντος και της αξιακά έλλογης συμπεριφοράς. Ο ορθολογισμός αυτός ταυτίζεται με μια απρόσωπη και τυπική διαδικασία νομιμότητας, που αφορά τη θέσπιση, εκτέλεση και εφαρμογή των νόμων χωρίς να προσδιορίζεται ο σκοπός ή το περιεχόμενό τους, ενώ απουσιάζει και η αξιολογική κρίση περί της ορθότητας των τυπικών διατάξεων. Ο τυπικός χαρακτήρας της γραφειοκρατικής διοίκησης σημαίνει άσκηση ελέγχου βάσει της τεχνικής γνώσης και διασφαλίζει την επιλογή των αποτελεσματικότερων μέσων για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών των οργανώσεων. Μέσω της γραφειοκρατίας προσφέρεται η βέλτιστη δυνατότητα εφαρμογής της αρχής της εξειδίκευσης των διοικητικών λειτουργιών, σύμφωνα με καθαρά αντικειμενικά κριτήρια.

Η πειθάρχηση σ' αυτές τις μορφές εξορθολογισμού επιτυγχάνεται με την υπαγωγή του ατομικού πράττειν, σ' ένα ορθολογικό σύστημα που αξιώνει αλαζονικά να θεωρείται αντικειμενικό, όσο και αν πράγματι συμβάλει στη θετικά αναδιοργάνωση παραδοσιακών θεσμών. Κι αυτό γιατί η πειθαρχία μπορεί να αναμικθεί με παραδοσιακά στοιχεία όπως η τιμή που απολαμβάνει κάθε τάξη ή τα παραδοσιακά χαρισματικά στοιχεία. Θεωρείται ωστόσο πιθανό ότι όσο προχωρά η ιστορική εξέλιξη οι ορθολογικές κατά το σκοπό μορφές δράσης θα επιβάλλονται πάνω στις παραδοσιακές. Το ορθολογικό τέκνο της πειθαρχίας φαίνεται να είναι πλέον η γραφειοκρατία που χαρακτηρίζεται από αντικειμενικότητα.¹³

Ο κοινωνικοοικονομικός αυτός μετασχηματισμός, που συντελείται με την προέλαση της εκλογίκευσης του κόσμου επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη δομή της εξουσίας. Παραδοσιακές δομές εξουσίας απαλλοτριώνονται και παραχωρούν τη θέση τους σε νέες μορφές πολιτικής εξουσίας, οι οποίες παρόλο που χαρακτηρίζονται από ισχυρές διαπλοκές και εξαρτήσεις, παρουσιάζονται αυτόνομες, καθώς στη σύγχρονη αστική κοινωνία η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής δεν ταυτίζεται κατά αναγκαίο τρόπο με την πολιτική διοικητική εξουσία.

Δεν αποκλείεται βέβαια η επικράτηση μορφών καπιταλιστικής οργάνωσης να είναι προϊόν τυπικών θεσμικών ρυθμίσεων στις οποίες προσαρμόζεται σταδιακά η ατομική και συλλογική συμπεριφορά. Για παράδειγμα η αύξηση της αποτελεσματικότητας στα οργανωσιακά συστήματα συνδυάζεται με την μη κατοχή των εργαζομένων από τα μέσα παραγωγής και διαχείρισης των επιχειρήσεων καθώς και των υπαλλήλων από τα μέσα της πολιτικής διοίκησης, έτσι ώστε να εφαρμόζονται ανεμπόδιστα οι τυπικές, αντικειμενικές και ορθολογικές ως προς το σκοπό διαδικασίες εκτέλεσης των διοικητικών πράξεων.

Στα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη δυτική κοινωνία, συμπεριλαμβάνεται η εμφάνιση και εδραίωση ενός σύγχρονου υπαλληλικού κράτους ως γραφειοκρατικού οργανισμού που λειτουργεί στο πλαίσιο μιας ορθολογικής δομής δικαίου και διοίκησης, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η τεχνική αξιοποίηση των επιστημονικών γνώσεων καθώς και το προσανατολισμένο στη μεγιστοποίηση του κέρδους καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα.

Θεμελιώδης προϋπόθεση για το σύστημα παραγωγής είναι η ύπαρξη της τυπικά ελεύθερης

13. Βλ. σχετ. Κ. Ψυχοπαίδης: *Ιστορία και μέθοδος*, Σμίλη, Αθήνα, 1994, σελ. 359 επ.

εργασίας, η πειθάρχηση στους κανόνες εργασιακών κανονιστικών δομών και η διάκριση της συγκεκριμένης μορφής κοινωνικής ζωής (νοικοκυριό) από την παραγωγική διαδικασία, την οποία αναλαμβάνουν επιχειρήσεις που προσανατολίζονται στο κέρδος.

Την εγγύηση για την εφαρμογή των διατάξεων και των νόμων παρέχει το αστικό κράτος, το οποίο για την τήρηση της τάξης καταφεύγει ενίοτε στην άσκηση έννομης βίας¹⁴ ενώ για τη διατήρηση της εξουσίας προβάλλει αξίωμα νομιμοποίησης.

Έτσι, η επικράτηση μιας πορείας εξορθολογισμού της κοινωνίας επιφέρει σταδιακά την υποκατάσταση μακροχρόνιων γνωρισμάτων, που συνέβαλαν ως εμβιωμένα ήθη στην κοινωνική συνοχή και διατήρηση της νομοκατεστημένης παράδοσης σε ορθολογικές ως προς το σκοπό συμπεριφορές, δηλαδή σε πρακτικές επιδιώξεις ικανοποίησης οριοθετημένων συμφερόντων. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένα πλέγμα ατομικών και συλλογικών συμφερόντων που δραστηριοποιείται σε κανονιστικές μορφές δράσης, οι οποίες επιβάλλονται καταναγκαστικά, έτσι ώστε οποιαδήποτε παρέκκλιση να αποτελεί ουσιαστικά αποκλίνουσα στάση.

Να σημειωθεί ότι με την έννοια αυτή η συμπίρευση της παραγωγικής διαδικασίας με την εκλογίκευση των δομών διοίκησης επιχειρήσεων κρατικών οργανισμών και πολιτικών κομμάτων, θεωρείται δεδομένη, όσο βέβαια ο ορθολογισμός ως προς τους σκοπούς της ανάπτυξης δεν αντιστρατεύεται την ορθολογική ως προς τις αξίες συμπεριφορά, η οποία δύναται να αναστείλει έναν ανορθολόγο «ορθολογισμό της ανάπτυξης» (π.χ. επιβάρυνση του οικοσυστήματος, προσβολή των κοινωνικών αξιών κ.λπ.).

Όπως αποδεικνύεται η διαδικασία απομάγευσης και εξορθολογισμού εμπεριέχει ανορθολογικά στοιχεία που εντοπίζονται στις προοπτικές της συνολικής ανάπτυξης μιας κρατικής οργάνωσης, ενώ μπορεί και επιστρατεύεται έναν άλλο ορθολογισμό. Αυτόν της κοινωνικής μεταβολής και οικονομικής ανάπτυξης που προκύπτει από την επικοινωνιακή ορθολογικότητα που αποτελεί το σημείο αναφοράς των διακρατικών σχέσεων, ανεξάρτητα από την οικονομική και πολιτική δύναμη που το κάθε ένα κράτος διαθέτει.

Όπως διατείνεται ο Weber, μορφές καπιταλισμού είχαν εμφανισθεί στην Κίνα, στην Ινδία, στη Βαβυλώνα, στον αρχαίο κόσμο και στο μεσαίωνα. Δεν συνοδεύονταν όμως από το αναγκαίο ασκητικό επαγγελματικό ήθος που προσδίδει στις οικονομικές συνθήκες ένα χαρακτήρα ορθολογικότητας και ιδεοτυπικής καθαρότητας. Στις κοινωνίες αυτές είτε υπερίσχυε η παράδοση στην πολιτιστική έκφραση είτε μια ορθολογικότητα ως προς τις αξίες (*Wertrationalitaet*), ενώ από τη μεριά τους οι οικονομικές συνθήκες παρουσιάζονταν ανεξάρτητες από την ανθρώπινη πολιτισμική έκφραση. Οι εξελίξεις λοιπόν στις χώρες αυτές δεν συνέβαλαν, ή δεν στάθηκαν ικανές να συμβάλουν, στην τυπική - ορθολογική συγκρότηση του κοινωνικοοικονομικού συστήματος.¹⁵

Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει σήμερα κυρίως σε πολλές ανατολικές ή υπό ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα χώρες με ιδιόμορφο καπιταλισμό, αφού η παγκοσμιοποίηση σε επίπεδο επικράτησης μιας ενιαίας κουλτούρας βαδίζει σε ρυθμούς βραδύτερους από ό,τι σε επίπεδο ενιαίας εφαρμογής τεχνολογιών στην επικοινωνία. Η πολιτισμική - θρησκευτική παράδοση και οι κοινωνικές αξίες, που χαρακτηρίζουν τις διάφορες εθνικές ιδιαιτερότητες, συμφιλιώνονται τελικά ευκολότερα με τις νέες τεχνολογίες αυτές καθ' αυτές, παρά με τις αναγκαίες κοινωνικές μεταβολές, τις νομοθετικές αναθεωρήσεις, ή το νέο εργασιακό ήθος που αυτές συνεπάγονται. Στην Ελλάδα, για παρά-

14. Βλ. M. Weber: *Wirtschaft...*, ό.π., σελ. 815-868.

15. Βλ. M. Weber: *Wirtschaft...*, ό.π., σελ. 815 επ.

δειγμα, παρατηρούμε μια ταχεία, σχεδόν αυτόματη εξοικείωση της εκκλησίας με τα σύγχρονα Μέσα Επικοινωνίας και το Διαδίκτυο, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνεται η άρνηση απέναντι σε τομές, που εκτιμάται ότι θίγουν την πολιτιστική μας ταυτότητα.

Η παραπάνω προβληματική μπορεί να δώσει απαντήσεις σε θέματα που απασχολούν έντονα τη σημερινή πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και στις εντάσεις που δημιουργούνται κατά καιρούς ανάμεσα στην Πολιτεία και την Εκκλησία. Είναι σαφές, ότι παράλληλα με τις επιβαλλόμενες μεταρρυθμιστικές πολιτικές της Πολιτείας, παρατηρείται συχνά το φαινόμενο να μεταφράζεται αβασάνιστα κάθε μορφή συμφέροντος, σε εκσυγχρονιστική αναγκαιότητα. Πολλές λοιπόν από τις αυτονόητες ενέργειες ενός κράτους, που προσπαίζει την αποτελεσματικότητα και ωφελιμότητα των σκοπών, συγκρούονται με απόψεις φορέων, όπως η Εκκλησία, που διατείνονται ότι εκφράζουν μια άλλη, πολιτισμικού χαρακτήρα ορθολογικότητα, η οποία κρίνεται στο επίπεδο των αξιών καθώς και στη διατήρηση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και της ιστορικής συνέχειας του έθνους. Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια ενδιαφέρουσα, όσο και παράδοξη, τουλάχιστον για τους θιασώτες του άκρατου εκσυγχρονισμού, πρόκληση. Δηλαδή, να παραμείνει σταθερή στην πορεία δυτικής ανάπτυξης και εξωστρέφειας κάτω όμως από το περιβάλλον της ιδιαίτερης πολιτισμικής και αξιακής πραγματικότητας. Με λίγα λόγια δοκιμάζεται κατά πόσον η διασφάλιση της αποτελεσματικότητας μιας τεχνολογικής ορθολογικότητας συνοδοιπορεί με τη διαφανόμενη ανανέωση που επιχειρείται σήμερα στους θεσμούς που κρατούν τα νήια της πολιτισμικής κληρονομιάς.